

lete ezúttal (1832—36.) nyilvánult első ízben, de meg-megújult valahányszor csak szükség volt rá. A tudósok intézete mint a nemzeti hála letéteményese szerepel ez ügyben, s nemes tisztét úgy vitte, mint az angolok nagy nemzete Walter Scott, vagy a «grande nation» Lamartine irányában. Hálája nagyságáról vonhatunk következtetést a szolgálatokra, melyeket a «szent öreg» a nemzeti nyelv kimívelésével a nemzeti ügynek tett.

BALLAGI ALADÁR.

SZINÉSZETI RELIQUIÁK.

Színművészetünk történetét kutatva, azon eredményre jutottam, hogy a régiebb, azaz circa száz év előtti magyarországi színészetre vonatkozólag aránylag sokkal több adalékot találhatunk, mint a közelebbi, azaz mintegy az ötven év előtti színi állapotok rekonstruálásához. Ezen elszomorító meggyőződés alapján hoztam évekkel ezelőtt javaslatba a még összegyűjthető és elkallódástól megmenthető újabb színi reliquiák megmentése és fenntartása céljából, a nemzeti színház kézírattárával kapcsolatosan létesítendő *színészeti muzeum* tervezetét, mi azonban nem talált viszhangra.

Az elkallódástól megmentett színészeti reliquiák közül, van szerencsém ezúttal néhány darabot bemutatni.

Az I-ső szám alatt közölt színlap azon előadás alkalmából adott ki, mely alkalommal Szigligeti Ede, még «az idő szerint: Szathmári József ingellér növendék» — 1844. évi sajátkezűleg írt *naplója* szerint — Bartháné, Megyeri és Fáncsi *előadását látva, végleg elhatározá, hogy a színi pályára lép s másnap felvételét kérelmezé a nemzeti szintársulat igazgatójánál.*

A II-ik számú közlemény azon budai színlapot adja, melyen Szigligeti mint kezdő színész: *először nevezetett meg szerződött és működő tagként.* Ugyancsak előbb említett naplója szerint azonban társai látván erős lámpalázát, *előadás közben kitorölték szerepét.* Ennélfogva csak harmadnapra, *azaz 22-én lépett fel tulajdonképen mint activ és beszélő színész* és pedig a III. számú színlap szerint «Montfaucon Johannában».

A IV-ik szakaszban Szigligeti 1834. évi szerepeinek sorozata foglaltatik, mely hiteles czáfolata *sokoldalúságánál* fogva azon téves köznézetnek: hogy Szigligeti «*nem volt hasznavehető*» színész.

Végül az V-ik szám alatt *Szentpéteri Zsigmondnak*, a magyar színészet halhatatlan alakjának *legutolsó levelét* mutatom be, melyet

Széll Farkas táblai tanácselnök úr nagybecsű gyűjteményéből birok. Baráti levél az, mely igen szépen jellemzi a nagy művész lelkének nemességét és egyszerűségét. Félholtan írta e levelet, melyet alig tudott befejezni és aláírni. Keltezése napjától többé nem vehetett Szentpéteri tollat kezébe, mivel betegsége élőhalottá tette.

* * *

1. Szabad királyi nemes Buda fővárosa színházában. Nemzeti Játékszín. Szombaton, Augusztus 9-kén 1834. *Az Ósanya*. Szomorújáték 5 föl. Grillparzer munkája. Magyarra tette Vass István. Személyek. Borotini Zdenkó gróf — Megyeri úr. Bertha leánya — Parázsóné assz. Jamnur — Bartháné. Günther várnagy — Nagy úr. Királyi kapitány — Fáncsy úr. Boleszláv haramiak feje — Baranyi úr. Walther közkatona — Marosi úr. Ósanya — Telepiné. Királyi katonaság.

Holnap, Vasárnap auguszt. 10-kén folyó bérletben először adatik: *Zürzavar a Varga műhelyben*. Vig néma és tánczosjáték 1 felvonásban. Betanítja Kaczér Ferencz, a budai színház tánczmestere, musikáját Sednitz, a budai játékszíni orchestrum tagja, s több hangművész készítette.

Ezt megelőzi: *Vigjáték*. Vigjáték 1 felvonásban. Kisfaludi Kisfaludy Károly munkája. Kezdeté hét óraker.

* * *

2. Kedden aug. 19-kén 1834. Először adatik *István. Magyarok első királya*. Eredeti hazai hősi színjáték *Katona József* Munkája. Személyek: István, magyarok első királya — Tóth úr. Gizella, bajor hercegné, István hitvese — Pálné a. Adellaid, lengyel hercegné, Geizának István anyjának özvegye, István mostoha anyja — Kántorné a. Judith, István testvére — Parázsóné. Boleszláv, Migiszláv (!) Lengyelország hercege, Adelheid bátyjának fia, Lengyelország örököse — Fáncsy úr. Aba Sámuel, pozsonyi gróf — Pály úr. Venczel, bajor gróf, István főhadvezére — Bartha úr. Szeverin Theodát gróf, István nevelője — Nagy úr. Radó, a testőrség kapitánya — Marossy úr. Kupa, sümegi vezér — Megyeri úr. Zabolch — Somogyi úr; Kozár — Szöllősy úr; Bulcsú — Baranyi úr, békétlenek. Pázmán — *Szigligety úr*; Hederik — Kaczér úr, német vitézek. Heloid, szökevény Venczel táborából, Kupa embere — Kiss úr. Magyar nemesek, testőrök, német vitézek, udvari hölgyek, békétlenek. Magyar, német, lengyel katonaság, nép. Történet helye Pannónia, ideje az

998-ik esztendő. Meyer Karolina és Kaczér úr, a második és harmadik felvonás között magyar kettős tánczczal fognak kedveskedni. Bémenet-ár: Közép páholy 5 frt. Felső és alsó 4 for. Zártszék 1 for. Földszint 50 kr. Második emeleti zárthely 50 kr. Második emeleti alsó hely 30 kr. Karzat 15 kr. váltóban. Kezdeté 7 órakor, vége 9 után.

* * *

3. Pénteken Aug. 22-én 1834. *Montfaucon Johanna*. Színjáték 5 felvonásban. Személyek: Estavajel Adalbert, Belmont Granzon sz. vár örökös ura — Tóth úr. Montfaucon Johanna, a hitvese — Kántorné assz. Ottó, fajok — T. Máli. Lazarra Eginhard, Meins városának ura — Bartha úr. Darbonai, zsoldosok vezére, Lazarra szövetségese — Marossi úr. Montenach Wenczel, Belmont vára gondviselője — Baranyi úr. Filep, a fia — Fánecsy úr. Guntram, egy major birtokosa — Telepi úr. Hildegard, a leánya — Bartháné. Remete — Nagy úr. Wolf, Adalbert fegyverese — Szöllösi úr. Róbert, Eberhard, Ulrich, Montenach fegyveresei — Kiss úr, Egri úr, Pály úr, Somogyi úr. Romuald — *Szigligeti úr*; Ulló — Kaczér úr, Lazarra zsoldosai. Öreg — Parázsó úr. Parasztleány — Anikó. Katonaszág, parasztok, paraszt asszonyok, leányok.

Szombaton Augusztus 23-án 1834, rendkívüli bérletszünéssel legelőször adatik *A Garabonciás Diák*. [Első eredeti magyar paródia.] Tüneményes új vigjáték 3 szakaszban, több népdallal, énekkel és tánczczal. Irta Munkácsy János, muzsikáját készítette: Pály Elek. A pesti — *Tivolit* — ábrázoló s egyéb szükséges díszterményeket és gépelyeket készítette Telepi úr.

* * *

4. *Szigligeti színészi szerepei 1834-ik évben*. Aug. 19-én. István, a magyarok 1-ső királya — Pázmán német vitéz. Aug. 22-én. Montfauconi Johanna — Romuald zsoldos. Aug. 23-án. Garabonciás diák — Miska kádárlegény. Aug. 24-én. Nagy-idei lakodalom — Lesleszi, Zápolyapárti főnemes. Aug. 25-én. Garabonciás Diák — 1. Miska kádárlegény I. felv. 2. Mihály kárvallott paraszt II. felv. Aug. 26-án. Lumpacius Vagabundus — Pille gavallér. Aug. 27-én. Burgundi gróf — Brunó zárandok. Aug. 28-án. Arlequin élete — Rudolf kádárlegény. Szept. 2-án. A valkói Amazon — Hamsa bég pécsi basa. Szept. 4-én. Hinkó a hóhérlegény — Sebold, Henrikó szolgája. Szept. 6-án. Zrínyi — Mustafa, bosniai basa. Szept. 7-én. Házasságszerző — Inas. Szept. 10-én. Waldemár álma — Császári kapitány. Szept. 11-én.

Sámson — Házael, Sámson szolgája. Szept. 13-án. Moór Károly — Raczman haramia. Szept. 14-én. Waalburg éje — Márton asztalos polgár. Szept. 15-én. Örültek háza — Törvénytiszt. Szept. 20-án. XII-ik Károly — Dukkert tábornok stralsundi parancsnok. Szept. 23-án. A nagymámi — Lajos urasági inas. Szept. 27-én. Egy óra — Rúrik: Aszkin apjának (szelleme) árnyéka. Szept. 30-án. Constantia — Első tiszt. Okt. 1-én. Szapári Péter — Zerind aga. Okt. 3-án. Fejedelmi nagyság — Wardenberg gróf. Okt. 5-én. Két Péter — Hirnök. Okt. 7-én. Attila és Buda — Ardarik, tatárok fejedelme. Okt. 14-én. Gyökeres orvoslás — Felhői Károly, nemes ifjú. Okt. 15-én. Viszonyok hatalma — Waltmann, miniszteri titoknok. Okt. 16-án. Figaró lakodalma — Doppelhand, irnok. Okt. 19-én. Tizenhárom formaruhás leány — Vilmos, várbeli fogoly. Okt. 21-én. Intermezzo — Kém. Okt. 22-én. Az orleansi szűz — Du Chatel, királyi tiszt. Okt. 23-án. A mexicói völegény — Pedró, szerencsenszolga. Okt. 25-én. Heilbroni Katinka — Szénégető. Okt. 26-án. Arlequin mint garabonciás diák — Lőcsláb: Wangeliusz szolgája. Okt. 28-án. Mókus — Herman, birtokos szolgája. Okt. 30-án. Bársonycipő — Viadalbíró. Nov. 1-én. A Smolenski égés — Lagrange, altiszt. Nov. 6-án. Ördög Róbert — Bandita. Nov. 10-én. Ilus meg Kati — Korgó Istók, csapláros. Nov. 11-én. A játékos — A generális hadi segéde. Nov. 15-én. A párt dühe — Itélőszék szolgája. Nov. 16-án. Bűbajos fegyver — Baturiu kozák. Nov. 18-án. Tündérvilági leány — Nigovicz, a Gyűlölség szolgáló szelleme. Nov. 27-én. Gyűlölség és szerelem — Sanchó, a fogadós fia. Decz. 2-án. Bot csinálta Doktor — Ifjabb Sütő. Decz. 4-én. Árulás és szerelemfélés — Inas.

Szigligeti e szerepgezenreban maradt 1854-ig *mint színész* a nemzeti színpadon, műsorát azonban az 1836—54-ig terjedő évekre csak töredékesen bírjuk, miután a nemzeti színház illetékes közegei épen nem bírtak érzékkel azon nyomtatványok és okmányok megőrzése és fenntartása iránt, a melyekből jelenleg színészetünk avagy színirodalmunk egyes homályos, vitás avagy kétes mozzanatát helyesen megállapíthatnánk.

* * *

5. *Szentpéteri Zsigmond utolsó levele.*

Barátom Soma!

Képelem mily kárhóztatólag mondál fejemre ítéletet, hosszas hallgatásomért, de ha megtudod, hogy én azóta mindig ágyban fekszem, engesztelődni fog bosszankodásod. Még most is beteg vagyok; hibát találsz irmodoromban tulajdonítsad annak.

De a dolgra — te ohajtasz velem találkozni, én is örömet ved.

Azért, ha az Isten segít és éltet Juliusba Szegedre megyek, honnan rögtön tudositani el nem mulasztom. Előbb nem tehetem, mert én most ha Isten segít Gräfenbergbe megyek, gyógyítani magamat.

Juniusba levélt már többet nem írhatok, mert fejem szédül s a karom zsibbadoz. Ha egygyütt leszünk veled többet beszélünk.

Hijába ilyen az öreg ember kivált mikor beteg.

Az Isten áldjon meg lelkem Somám. Juliusba Szegeden leszek, — tisztelem, csókolom családodnak minden egyes tagját. Isten áldjon meg édes gyermekkori játszótársam.

Köszönöm a *tarhonyát*. Kivánságod szerint nem felejtettem ki belőle *Szerdahelyit*, ki is igen szívesen vette felőle tett megemlékezésedet.

Bevégzem — *a pennát már nem tudom tovább tartani*. Légy boldog. Juliusban még látjuk egymást. Szívből csókol régi barátod *Szentpéteri Zsigmond* nemzeti színész. Pest april 11. 1857.

Kívül: Széll Sámuel Hmvásárhelyi ref. lelkésznek: Hódmezővásárhelyen.

VÁLI BÉLA.

GRÓF DESSEWFFY JÓZSEF ÖNÉLETRAJZA.

A M. Tud. Társaság, 1833. november 2-től 15-ig tartott negyedik nagygyűlésén elhatározta, hogy «minden tag felszólíttassék, küldené be pecsét alatt évenként ön biographiai jegyzékeit, mellyek feltöretlenül a levéltárban őriztetnek, míg azokra halál, s készülendő életírás vagy emlékbeszéd esetében szükség nem leszen.» (IV. nyg. CXVIII. pt.)

E maig fennálló határozat eredménye az a tömérdek önéletrajz, mely, részben ma is feltöretlenül, a M. Tud. Akademia főtitkári hivatalának levéltárában őriztetik. Onnan közlöm az itt következő önéletrajzot, mely «Nagy Méltóságú gróf Teleki József úr Ő Nagyságának, koronaörnek, szabolcsi főispánnak, a Magyar Tudós Társaság elnökének, Ő császári királyi s apostoli Felsége, aranykulcsossának és valóságos belső titkos tanácsnokának s a t. Budán» van címezve.

Nagy Méltóságú Gróf úr Korona-ör, Főispány, és magyar akademiai Elnök!

A hozzám bocsátott hivatalos levelet, mellyet Kegyed legközelebb mult julius 8-kán nekem irni s elküldeni méltóztatott, nem emez vagy amaz otthoni mulatásom helyén hanem itt a bártfai fürdőkben hová három izben visszakerülő hideglelés által elgyengült

egességem visszaszerzésére az orvosok sikeresen utasítanak, csak ten-
nap vevém.

Világos: mikép annyi kérdésekre, kivált itt, szokott lakjaim
távolában kielégítő választ oly rövid üdö alatt nem adhatok, de talán
még Kassáról is, hol könyvtáram s kézírataim, nem igen adhatnék,
mivel dolgozataimnak mindenha oly kevés becset tulajdoníték, mi-
szerint sem számuk, sem tárgyuk, sem kiadásuk ideje, úgy is hanyat-
lani kezdő emlékezetemben, nem igen ragadott meg.

Igyekezni fogok azomban, miként emlékezetem engedi, a tett
kérdések sorában, enmagamról szólni.

Mi az első pontot illeti, birja Schedel Ferencz úr báró Hor-
mayer felszólítására és számára, enmagam által még 1825-ben római
nyelven készült életrajzomat prózában.* Hozzátehetem ennek pótlé-
kául, miszerint hol Sárosban, hol Zemplénben, hol Szabolcsban, hol
Kolozsvártt Erdélyben, hol Pesten, és végül Kassán neveltetem. Még,
18-ik esztendő koromban római nyelven foglalám versekbe életemet
négy éves koromig, azomban nem tartám érdemesnek azokat foly-
tatni; nem mintha elevenség és szikrás tűz egészen hiányoznék
bennök, de mivel annál kevésbé véltem illőnek magamról verselni,
mivel üdö folytával több magamnál sokkal érdekesebb emberekkel
ösmérkedtem meg.

Olasz-országon kívül, még elébb hazámnak jó részét és Horvát
meg Tót-országot, valamint Erdélynek egy részét, nem különben
Stiriát, Karinthiát, Karnioliát, Isztriát, Dalmáciát, és még azelőtt
Ausztriát, Cseh meg Morva-országot, később pedig a Lengyelhont is
beutaztam. Olaszország főbb városainak meglátogatása, s azokban
hosszabb mulatásom után, egyedül a francia felforgatás szakasztá
meg utamat Franciaország felé Chamberyban, honnan, mivel nem-
zetségem egyik ágozata Franciaországban telepedett meg, azért sie-
ték vissza, mert tartván az akkoriban gyakranta névtévedéstől,
személy-felcseréléstől és a felette rögtön büntető törvénykezéstől
nem igen akartam a megérkeztem napjakor gilotina alatt Cham-
beryban elhult 353 fejeket, a magaméval szaporítani.

Megtiszteltetéseimre nézve többeket olvashatni említett kézírati
biográfiámban Schedel urnál. Hálával tehetem hozzá: hogy a m. t.
társaság igazgató s tiszteletbéli tagja vagyok, hogy több ízben hol
Zemplén, hol Sáros vármegyében némelly nevezetes tárgyakban a fel-
iratok készítése rám bízott, és munkám mindég vagy egészen
vagy csak igen kevés változatokkal, köz megelégedéssel fogadtaték.
Az országos munkálatok átvizsgálására legközelebről rendelt országos

* Ugyancsak Schedel magyar fordításában közlöm a cikk végén, a 479. lapon

választmánynak egyik tagjává is kineveztetém vagy inkább választatám. Szabolcsban pedig az úrbéri, kereskedési és katona-tartási végső megyei vizsgálatul választott kiküldöttségnek elnökségére méltattattam. Azt is, ámbár csak pirulva említhetem, hogy eddigelé még senkinek versezete sem méltatott beiktatásra az országos napló-könyvbe, mint 1807-ben mostani nádorunkhoz intézett verseim a nemzeti nyelv tárgyában,* de ezen megtiszteltetés alkalmasint egyedül a tárgynak s nagy nádorunk hazafiúságának köszönhető, valamint a 60. esztendő Kazinczyra írt és külön kinyomatott versezetem, szintűgy csak a honi nyelv iránti köz-buzgalom miatt nyert hihetőleg oly lelkes pártfogást és helybenhagyást az egész hazában még a mesterkélésre oly igen hajlandó kritikuskainknál is. Azomban legnagyobb és leghizelgőbb, megtiszteltetésnek tartám mindég Trencsén vármegye lelkes levelét, mellyben magasztaló helybenhagyását nyilatkozta megelőző cenzuránkról az országos választmánynál római nyelven írt külön szavazatomért melly akkor még kinyomatva se vala, de azóta 81. nyomtatási hükkal** világot is látott. Hazánk azomban véleményemre, mint minden miveltség előzményének legelső előzményére, csak még később fogja nagyobb figyelemmel szeméit fordítani.

Litteraturai vállalataim és készüléteim több neműek és nagyon számosak voltak, de éppen a megelőző cenzurának vala mindég leginkább nyomasztó és leverő ereje lelkekre. Ez altatta el, zsiabasztá meg vagy szakasztá félbe vagy dönté egészen dugába vállalatim legnagyobb részét vagy elszórva rejtekbe taszítá dolgozatimat, honnan nehéz lesz azokat kikurkázni és elrendezni. Soha se voltak egyensúlyban ujjaim, gondolataim s érzeteim tüzével és sebességével. Így hát többnyire veszendőbe fognak azok menni kézi írásom kákombákomsága alatt, mert nem lévén fiatal koromban elegendő tehetségem titoknokot tartani, irataimból igen igen sokat és talán némi nevezetést is (belévesztvén hebehurgya s görbeburba írásom kifejtésében és rendezésében) már magam is megsemmisítettem. Nem tudom szerencsémre é vagy szerencsétlenségemre, fiatalkoromban csaknem kirekesztőleg a megihletetés embere valék s repülő érzelmeimet valamint eszméimet hahogy egyszer elrepültek vala, soha se tudtam többé vissza téríteni.

Egyébiránt némelly vállalataim gyámolítást és pártfogást se lelének, p. o. mikor felszöllítám nyomtatásban tudósainkat valamint

* Sem a *Diarium Comitiorumban*, sem az *Acta Comitiorumban* nem leltem. Külön melléklet lehetett; vagy az is lehet, hogy Dessewffy az országgyűlés esztendőjére nem jól emlékezett.

** hibával.

jelenleg Nagyméltóságod engem felszólít. Döbrenteivel akartunk t. i. filozófiai és eszthetikai szellemű életírásokat bárminő nemben magokat kitüntető jelesebb íróinkról, adni. Ezen biográfiák a készítendő magyar literatura históriáját tetemesen könnyíthették s az efféle a németes modorban többnyire annyi szilárdsággal, mint sok piczinyes salakkal, sőt olykor homállyal valamint zavarral jární szokott tanulságos munkát, ezektől megtisztíthatták és így mind az adatok választásában, mind azok összefüzetében és előadásában születendő litteraturai historiánkat kevés klasszicitási szellemmel meglehelvén, egyszersmind érdekessé s a jövődőség helybehagyására érdemessé teheték volna. Könnyen meglehet, hogy még üdö előtti magyar litteraturai historiát írni, de jó gyűjteni a feledéstől megóvándó érdekes és nevezetesebb adatokat. Ha talán nem érkezett is el még a türelem és részre hajlatlanság kora, nem irtódott ki még egészen a keblekből a felekezetesség s a szabadelműség eddigelé gyakran egyedül csak az ajkakon lebeg s még nem virágzik mindenhol nálunk az agathokalon, hiszem s reméllem azonban miszerint elébb utóbb ki nem maradandanak ennek mind virágai, mind gyümölcsei. Már most is kezdenek helyyel-hellyel mutatkozni, de nem lehet még egyátaljában mondani, hogy vad tűzünket többnyire a szelid és gyöngéded érzelem vagy a hatásban, erősben és igazban a jó izlés akár öllekezve, akár mérsékelve késéri.

Itt még azt is megjegyyezhetem, hogy a kassai magyar Minerva című folyóiratot megindítottam, elő-szóval, és több mind prózai mind verses eredeti darabokkal, sőt fordításokkal is elláttam és az első esztendőben igazgattam is, hanem az 1825-ben közbejött országgyűlés, hová szabolcsi követ képében másod ízben kelle mennem, igyekezetem folytatását félbeszakasztá, azután pedig mások elegendvén az igazgatásba és egyéb akadályok gördülvén elő, visszavonultam ezen vállalatától, de azért nem szüntem meg ezen üdöszaki iratot még olykor olykor némi dolgozataimmal bővítni, sőt mások neve alatt is némi próbatételeimmal ellátni, míglen inkább meg inkább felvergődő litteraturánk és a fővárosban támadt új folyóiratok azt egészen meg nem szüntetnék. Volt titoknokom Dulházy Mihály már rég ígérte nekem, hogy lajstromot készít mellyből kitessék: ki minő dolgozatokat küldött abba. Nem kétlem mihelyt foglalkozásai miatt béfejezheti munkáját, azt általam azonnal Nagyméltóságodnak megküldi.

A második kérdésre kinyomatott munkálataim sorjegyzőkére nézve még kevésbé adhatok kielégítő választ nemcsak azért mivel azok többnyire nem hosszabb lehelletűek, hanem azért is, mivel különféle neműek.

Kötött beszédben, hol rimes hol nem rimes magyar verseze-

tekből állanak többnyire, sőt olykor emez vagy amaz nemű görög mértékű versekből is. Köztük fordítások és utánzások is találatnak. Nagyobb részint zsebkönyvekben jelentek meg, de számukról és tárgyukról nem igen emlékezem többé, a mint mondám egyáltalában kevés becset tulajdonítván munkálataimnak, és úgy tekintvén kivált költeményeimet mint pillanati sugallatok és lelki felhevülések származmányait, mellyeket lenge bimbók és virányok gyanánt, csak igen hamar szokott a jelen üdő szellője elfűvni. Egyedül a jövő, szebb, gyöngédebb vagy férfiasabb lelkeiben óvatnak meg a hervadástól, és nem fonnyadnak el, mint a fűvészek gyűjteményeinek lapjai között a hajdan egynehány napig diszletesen virágozott növények.

Igen nagy számmal rejtőzködnek még nálam az effélék. Némelyek a felekezetlenebb és igazán szabadelmű kornak napfényét várják. Hosszabb lehelletűek is találatnak köztük. Némelyeket elmés tréfa, másokat finomabb csipősség vagy célzatok, vagy derült pajzanság, másokat ismét lelkesebb érzelem bélyegez. Némi erotikumok is csúsztak közzéjük kivált fiatalabb korombul mind magyar mind diák nyelven. Külön-különféle alkalmak szülték mindezeket, a nélkül, hogy úgy nevezett alkalmi versek legyenek. A Valónak kell a költésztől szépíttetni, vagy az ideálnak valószínűíttetni, és pedig kivált a könnyebb szárnyazatu költészet (minek leginkább szűkiben vagyunk) nemeiben, minden finnyáság, nehézkesség és mesterkélés nélkül, sine ornamentis ambitiosis, ut quisquis speret frustra que laboret ausus idem. Les poetes corrects sont rarement poetes, ugymond egy francia író.

Francia valamint diák nem kevés verseket irogaték fiatal koromban ezekből is igen kevés van kinyomatva s az is elegendő nyomtatási hükkel. Diák kinyomatott verseim közül legnevezetesebbek alagyám József Császárra és Leopold Nádorunk halálára ez utóbbi a kassai Minervában jelent meg. Az utazó herczeg Ambrusra, nagyon kurta idejü Primásunkra készült versezetem külön nyomtatatték ki.

Időszaki lapokban nagyon kevés verseim jelentek meg s azok is valamint zsebkönyvekben, úgy prózai dolgozataim, csaknem mindig vagy a szerkesztő vagy a nyomtató bővebb vagy kevesebb akár gondatlanságával akár megelőző cenzurájával. Azért szoktam oly ritkán valamit közre bocsátani, mert mint kedveljem a háromszortai megelőző cenzurát mikor már az egyszerűest is oly igen remegem? De midőn gondatlanság teszi ki gyalázatul az író tűrhető, mert ugyan, mint kívánhatja akarmellyik szerző, hogy a kiadó szerkesztő pontosan vigyázzon a nyomtatásra, mikor ő maga is restelli az efféle piczinyes foglalatosságot?

Prózaí dolgozataim s értekezéseim között azok, mellyek már ki vannak nyomtatva többnyire hol ez hol amaz üdőszi magyar folyóiratainkban láttak világot. Szerintem legnevezetesebbek azok, mellyek akár filozofiai eszterika, akár kritikai, akár nemzetesülési s politikai tárgyban a Felsőmagyarországi Minervában tétettek közre. Azokrul, mellyeket ál-név vagy név nélkül vagy más neve alatt ereszték közre nem szólhatok, mivel most sem akarok titkom elárulója lenni és soha se választottam ok nélkül ezen módot. Nem tartom érdek nélkülinek értekezésemet a szeszélyről a Tudományos Gyűjteményben.

Döbrentei védelme Zajbaj úr ellen, (mert még a cenzura is irtódzott a Bajza névtől,) melly külön jött ki, nem maradand talán érdektelen a jövődö előtt. Ennél élesebbet soha sem írtam. Ment-ségem e versben foglalatik :

Mint követ öhajtam kövel kisimítani Bajzát,

Ah nekem az nem ment, Bajza simíthatatlan!

A hatalmas genie című versezetemet a Sasban se tartom minden érdem nélkülinek. Bajza úrnak érdemeit literaturánk körül nem tagadom, de nyersesége bizonyosan nem fog fejére a jövődövel koszorút füzetni.

A Hirnökben s Századunkban, valamint Jelenkorban s Társalkodóban találatnak tölem hol prózaí hol kötött beszédü dolgozatok, mellyeket nem fog talán az utókor megvetni. Nyilvános felszólítás után a magyar új színházra készült, és Századunkban olvasható magyar hat lábosaim alkalmasint nem fognak úgy az utókortul halgatással elmellöztetni, miként a most élő kritikusainktól. A pesti árviz-könyvbe is egy ódám iktattaték. Ezt, nem tudom kicsoda, Századunkban minden poetai érdemnélkülinek hirdeté a nélkül, hogy legkissebb okát adta volna gyalázásának, azomban az Athenéom szívességgel emlité. Szintugy a pesti árviz-könyvbe küldött értekezésem pedig a német literaturá mostani állapotjáról Menzel után, mellyet honni literaturánk tekintetében jegyzetekkel bővíték, eddig még nem került nyomtatás alá.

Bárá Berzeviczy Vincze életirása, mellyet még elébb az akadémiái nagy gyűlésen el is szavatolék a m. t. társaság évkönyvében, némelly nyomtatási hibákkal adatott ki. Kazinczy Ferencz barátom életirása tölem az Arpádiás egyik kötetében szintugy nyomtatási gáncsokkal olvasható. Írtam halála után a magyar Akadémiához és az elhúnt nagy érdemü maradékának bizonyos megmentésére egy meleg szívből serkedező, jól megrágott és hahogy az egész haza olvashatta volna minden igaz magyar lelket emelő s az utókornek

is helybenhagyását kétségkívül megnyerendő tervet terjeszték elő, melly azonban egyedül a formákhoz szerfeletti ragaszkodás miatt még a hálával teljes m. t. társaság több tagjainak forró sziveik mellett és daczára is, javallatot nem nyerhete. (Ld. e lap 457. l.)

Jelenleg a magvaszakadt legeslegutolsó Gr. Illyésházy István életrajzát dolgozom, mellytől tavaly egészségem fogyása eltiltott, most pedig javulása többé tova nem tart, hogy, ha élendek, a legközelebb jövő ez idei m. t. társasági nagy köz-gyűlésen elmondjam.*

Könyvet csak kettőt irtam egész életemben, t. i. a Bártfai leveleket és a Hitel című munkának taglatját. Formátumjokat minden tudja, a lapok számát pedig még magam se. Ki az efféléket könyveiről fejébe nyomta, annak munkáit ugyan nem igen vágnék olvasni. Meglehet, hogy az illy adatok gyűjtése is hasznos, de gyűjtésék a mikrologusok ne pedig maga a könyv-szerző. Klasszikai szellemenben irandó literaturai historiába bizonyosan nem valók. Két könyveimnek több kiadásával nem dicsekhetem. Csak üdő folytával s később szoktak a gyakorlatos pálya szakába való pártatlan és több oldalú dolgozatok a többszöri kiadások megtiszteltetésére érdeme-síttetni.

Számos rövidebb hosszabb versezeteimet, és kivált magyar költeményeimet, a mennyiben el nem tévedtek vagy el nem vesztek (mert p. o. egy négy énekű költeményem az álom-rul, mellyet nem emlékezem többé kinek adtam kölcsön, valakinél halálra ment által az álombul, és talán örökre eltemettetek) egy üdőtül fogva rendezem és pedig úgy: hogy a megelőző cenzurát kevésbé retteghetőket együvé, a többieket bátorságuk miatt még most remegőket, külön gyűjtögetem. Talán még bevégzem halálom előtt vállalatomat. Prózai szintügy sok nemű s több nyelvű még meglévő dolgozataimra nézve, nincs szándékomban szintazt tenni, mert 69-ik évemet meghaladván nem igen remélhetném az ily vállalat bevégezhetését kákombákom irataimban dulván. Vigasztalom magam a természettel hol annyi magvak és csirák nem mennek virágba és az üdő zivatarai miatt nem gyümölcsözhetnek, azomban igen sok évű levelezéseimet, kivált Berzeviczy Gergely és Kazinczy Ferencz halálukig barátimmal, amavval hol diák hol francia nyelven, ezzel pedig magyarul, később pedig fiaimmal, megmenthetendi talán a feledékenységtől az utókor.** Ezekbe mintegy maradványos hulladékaiba mindenféle eszmémnek

* «Emlékbeszéd gr. Illésházy István ig. tag felett, mondotta a M. T. T. IX-d. köz ülésében, sept. 8. 1840. gr. Dessewffy József, t. t.» cz. alatt megjelent: A M. Tud. Társ. évkönyvei. V. 163—186.

** Gróf Dessewffy József bizodalmas levelezése Kazinczy Ferenczczel 1793—1831. Kiadta Kazinczy Gábor. 3 kötet, 1860—64.

és érzeimnek öntém bátrabban oly gyakran elfojtott lelkemet, ezek fogják hahogy az érdektelen salaktól megszüretnek leginkább bélyegezhetni lelkületemet, és a kort is, mellyben éltem, és abban hazám és házom némelly állapotjait, az szerint t. i. miként én fogtam fel ezeket. Sok más derék és érdemes emberekkel is leveleztem külön külön nyelveken, szintúgy olykor érdekes kivált hazámat illető tárgyról.

Sajnálom, ha igen hosszas valék e levelemben, de ez az élet fogytán hanyatló vénség hibája, melly itt annyival nagyobbnak fog látszani, mert enmagamról kelle szóllanom, de hiszem, még hosszabbra nyúlанд ez, és talán még kevésbé érdekes fogott volna lenni, hahogy Nagyméltóságod minden kérdéseire, a legkielégíthetőbb pontossággal válaszolok. Erre azomban nem voltam képes, és nem is leszek soha is. Kérve hát bocsánatot Kegyednek irántam mindenha tapasztalt régi kegyességénél s barátságánál és ezekbe magamat minden magaméival együtt ezután is ajálván, megkülömböztetett hódolattal szünet nélkül maradok Nagyméltóságodnak — a bártfai fürdőben augusztus 4-én 1840. — alázatos szolgája *Gr. Dessewffy József*.

Ez iratot Toldy (Schedel) a titoknoki levéltárba 368. sz. alatt osztotta, s ráírta: «vettem aug. 25-dikén, 1840.» Egyszersmind hozzácsatolta Dessewffynek kétségkivül a fentebbi levelében említett «még 1825-ben római nyelven készült életrajza» magyar fordítását. A Toldytól sajátkezüleg, rövidítésekkel s nyilván raptim írt életrajz a következő:

«*Gróf Dessewffy József* született 1771 febr. 13. Kriviánban Sárosban, szülei gróf Dessewffy István kamarás és báró Vécsey Anna Mária csillagkeresztes dáma. Öregapja gróf Dessewffy Sámuel sárosi főispán. Anyja szülés után meghalván, mint két hetes gyermek, atyja testvéréhez Klárához, gróf Szirmay Károlynéhoz vitetett, s nála neveltetett, magyarosan és keményen.

Kilencz esztendő korában Kassára vitték, hol nem nyilvános iskolában, hanem privatim egy haszontalan piarista vesszeje alatt kelle grammaticáznia. De tudományt nem a korbács tanít be, s így Dessewffy nem haladott. Koppi Károly vette által. Ez a bölcs ember magát s a tanulmányokat meg tudta vele szerettetni; s azért midőn az 2 év mulva Kolosvárra az academiához tétetnék által, oda is követé a kis Dessewffy, ott a grammatista iskolákat nyilvánosan járta s egy kicsinyt görögül is tanult. Két év mulva Koppi Pestre vitetett az egyetemhez; Dessewffy ismét követte, a piaristáknál humaniorákat végzett; professora a poéta és rhetor Zimányi, a classicusok szeretetét táplálta benne. Ezóta kedvesei Cicero, Homer, Virgil, a *Metamorphosis* és Horác; az elsőbül már akkor fordítgatott magyarra s azt vissza latinra; e hasonlító módja Koppinak véghetetlen haszna

volt; különösen megszerette Cicero philosophiai munkáit, tőle tanult kételkedni, miben később Descartes erősíté meg. A Liber de senectutét lefordítá.

Átmenvén az egyetemre, mely II. József alatt annyira virágzott, Kreil volt professora a philosophiában Dugonics a mathematica, Vertes az æsthetica, Horváth a physices, Mitterpacher József az œconomicában és technológiában, diplomatica és numismaticában Cornides és Schönvisner, históriában Coppi.

Falta a könyveket éjjel nappal. Elvégezvén 3 év alatt a philosophiát minthogy jusra 4 év kellett volna, a kassai academiába ment.

Ezt végezvén gróf Sztáray Mihály szabolcsi főispán 1790-ben a budai országgyűlésre vitte, mely neki nagy iskola volt. Egri püspök gróf Esterházy Károly mostoha anyjának nagybátyja, a cancellárnak, gróf Pálffy Károlynak akarta ajánlani, hogy a cancelláriához tétessék; de, mivel Sztáray ajánlatára Pászthory Sándornak, ki hogy Bécsből el, fiumei kormányzóvá tétetett, oda ígérkezett, nem kívánt Esterházy védelmével élni. A siker nem volt boldog. Addig is míg Fiuméba ment, elébb Pesten töltött néhány terminust mint juratus. Innen Fiuméba ment, mint tiszt. concipista. Itt megutálta az ugy nevezett dicasterialis procedurát. Ott hagyván Fiumet, miután neki készült volna illőleg, Olaszországba utazott gróf Sok-kal. Róma, Florencz, Nápoly, Genua. Visszajövéen Bécsben tiszt. concipista lett volna a cancelláriánál ha az akkori rendszer nem ellenzé a tiszteletbelieket. Reményle Budán actualis hivatalt Sándor nádortól de ennek halálával eltűnt ezen remény. Innen falura, Sámuel testvéréhez ment s tanult, írt. 1795. kilencz havig a szabolcsi felkelő sereg kapitánya, míg a campoformiói béke nem vetne véget a sorsának. Baráti sürgetésére József nádorhoz folyamodott a consilium hivatalhoz (kérő levelében emlité, hogy a mohácsi nap 26 Dezsőfit, a rövid porosz háboru 19 Dezsőfit látott meghalni). Nem succedált. S nem is keresett többé semmit. Xenophon, Plutarch, Polyb, Thucydides, Livius, Sallust, Tacitus, Plinius Maior tanítói, s így vigasztalói is. — Atyja 2 milliót prédált el. Gazdálkodni kelle. Neki adta magát a bajos dolognak mely annyi balsors közt nem igen gyümölcsözött. — 1802. Sáros, Sámuel testvére helyett, ki vonakodott, követül küldte; — 1805 és 1807. Zemplény, 1807-ben circul. notarius, 1806-ban gróf Sztáray Leonorát vette el; gyermekei Virginia, Aurel, Marczell, Emil. — 1811-ben ismét szabolcsi követ és circul. notarius. 1825. ismét Szabolcs.»

Ez életrajz után, ugyancsak Toldy plajbászszal írta még e sorokat: «† május 2. 1843. Pesten, 3. estve beszenteltetett s haza vitetett.»

BALLAGI ALADÁR.